

GÜMRÜK BİRLİĞİ BAĞLAMINDA TÜRKİYE'DE SERBEST BÖLGELER VE DOĞRUDAN YABANCI SERMAYE GİRİŞİNE ETKİLERİ

Yrd. Doç. Dr. Mehmet YİĞİT*

GİRİŞ

Bu çalışmada son yıllarda güncel hale gelen Avrupa Gümrük Birliği ve yabancı sermaye ilişkileri ve serbest bölgelere (Ülkemizde Mersin,Ege serbest bölgeleri) gelen yabancı sermaye eğilimleri analiz edilmeye çalışılmıştır.

Çalışmamızda önce yabancı sermaye,serbest bölgeler gibi temel kavramlar,literatür ve Dünyadaki bu konulardaki gelişmeler incelenmiş,sonra Türkiye'de serbest bölgeler ve yabancı sermaye ilişkileri ele alınmıştır.

I - DOĞRUDAN YABANCI SERMAYE VE SERBEST BÖLGELER

1. Doğrudan Yabancı Sermaye (Foreign Direct Investment)

Gelişmekte olan ülkelerin temel sorunu genelde “ ikili açık (dual gap)tır. Yani ülke içinde hem bütçe açığı,ülke dışı açısından da “ dış ödemeler dengesi açığı”birlikte görülür. İç dengeyi temsil eden bütçe açığı ya da “ iç denge” kamu gelirleri olan vergilerin az toplanması,ancak ülkede altyapının eksik olması nedeniyle kamu harcamalarının çok yapılması nedeniyle oluşur. Dış denge de denilen ödemeler dengesi de ülkenin ihtiyacı olan ürünlerin ülke içinde az gelişmişlik nedeniyle az üretilmesi yüzünden dış arz ile (ithalat) karşılanır. Bu da ithalatın ,ihracatı aşmasına neden olur. Sonuçta dış açık oluşur. Ayrıca gelir düşüklüğü nedeniyle yatırımlar için gerekli sermaye (tasarruf) bulunmadığı için özellikle Doğrudan yatırımları (fiili yatırım) yapacak girişimci sınıf çoğu zaman yeterli olmaz. Bu gibi nedenlerle bir çok ülke yabancı sermayeye vermiştir bu görevi. Ancak yabancı sermaye de daha çok alt yapısı oluşmuş gelişmiş ülkelere gitme eğilimindedir. Ancak ucuz hammadde ya da ucuz işgücü gibi ucuz girdiler için az gelişmiş ya da gelişmekte olan ülkelere da gitmektedir. Yabancı sermayenin bir ülkeye gelebilmesi için: uygun mevzuat, kambiyo serbestisi, liberal para ve döviz kuru politikaları, istikrarlı politik ortam, uygun alt yapı (yol,haberleşme olanakları vs.) gibi temel koşulların oluşması gerekir. Ayrıca bazı ülkelerde aşırı bazı politik akımlar da yabancı sermaye aleyhtarlığı yapabilirler,bu da yabancı sermayeyi olumsuz yönde etkileyebilir.

Yabancı yatırım ödemeler dengesi güçlüklerini giderir. Teknoloji ve uzmanlığı geliştirir. Bir ülkenin pazarlarını dışa açar. Son yıllarda literatür, yabancı doğrudan sermayenin firma verimliliğine etkisi üzerinde yoğunlaşmaya başlamıştır. Bu konuda en

* Dumlupınar Üniversitesi, Kütahya İ.İ.B.F. Öğretim Üyesi.

önemli yaklaşım ; “ taşıma etkisi yaklaşımı (spill over effect)”dır. Bu yaklaşıma göre gelen yabancı Doğrudan sermaye teknoloji transferi yoluyla firmada iş gücü başına verimliliği arttırabilir. Deneyimli işçiler fabrikalardan ayrılırken elde ettikleri bilgileri diğer firmalara ya da endüstriye taşırlar. 1990 yılı başlarında Doğu Blokuna gelen yabancı sermayenin gerekli yatırımları sağlamada bir etken olacağı düşünülüyordu, ancak gelişmeler böyle olmamıştır. Çünkü yabancı sermayenin başarılı olması için yeterli yerli sermayenin de bulunması gerekir. Ancak küçük yatırımların bile Doğu Avrupa’yı geliştirmeye yeteceği konusunda öne sürülen görüşler vardır. Çünkü Doğu Bloku ülkelerinde iyi eğitilmiş sermaye (human capital) çok fazladır.

Gelişmekte olan ülkelere gelen özel sermaye akımının % 40 'ından fazlası doğrudan yabancı sermayedir. Gelişmekte olan ülkelere giden doğrudan yabancı sermaye artışı üretim,kaynak bulma ve pazarlama güdülerinden kaynaklanmaktadır. Dünyadaki doğrudan yabancı sermaye yatırımlarına baktığımızda 1993 yılında toplam doğrudan sermaye yatırımlarının yarısından fazlası doğu Asya ve Pasifik ülkelerine gitmiştir. Çin 1993 yılında 26 milyar dolar ile en cazip ülke haline gelmiştir.

1995 Yılı Dünya yatırım raporuna göre dünyadaki yabancı sermaye fiili girişleri toplamı 1994 yılında 225.7 milyar dolara ulaşmıştır. 1996 yılında ise toplam yabancı sermaye 350 milyar dolara ulaşmıştır. Bunun % 60'ı gelişmiş ülkelere,%37'lik bölümü ise gelişmekte olan ülkelere yönelmiştir. 1994 yılı toplam yabancı sermaye fiili girişleri içindeki AB ülkelerinin payı % 31 olup,bu miktar içinde en fazla payı 17 milyar Dolar ile Fransa almış, onu 10 milyar dolar ile İngiltere takip etmiştir . AB ülkeleri içinde en az payı 1.3 milyar dolar ile Portekiz, % 1.1 milyar dolar ile Yunanistan almıştır.

2. Çok Uluslu Şirketler (Multi National Corporations) ve Doğrudan Yabancı sermaye

Çok uluslu şirketlerin faaliyetleri için kesin bir teori geliştirilememiştir .Çoğunluğu ülkesi dışına ya kar marjı ülkesinde küçüldüğü için yeni karlı pazarlar aramak,ucuz iş gücü ya da hammadde aramak,bazı ülkelerin yüksek gümrük tarifelerinden kurtularak o pazara mal satmak, oligopolistik düşünceler gibi güdülerle dış yatırıma gider. Oligopolistik yapı kuramına göre bir ülkede belli bir sektörde oligopolist firmalar birbirlerine karşı “ adım stratejisi “ izledikleri için birbirlerini görerek rekabet nedeniyle giderler.

ÇUŞ'ların yatırımları, bir çeşit özel doğrudan yatırım olarak değerlendirilebilir. İşletmeler önceleri dolaylı ihracat aşamasından doğrudan ihracat aşamasına, daha sonra da yabancı üretim aşamasına geçmişlerdir. Yabancı üretim aşamasında işletmeler yabancı pazara lisans anlaşmaları, yerel üreticiler ile uzun dönemli anlaşmalar, ortaklık ve imalat konusu olan sahaya doğrudan yatırım yollarından biri ile girmişler ve bunun sonucunda da çokuluslu bir karakter kazanmışlardır (Büker ve Aşıkoğlu :Tarihsiz:421).

Nuri Yıldırım, bir firmayı çok uluslu yapan,diğer bir deyimle firmaları doğrudan dış yatırıma iten nedenleri : ortodoks dış ticaret kuramı, ürünün hayat devreleri kuramı, sermaye ve yatırım kuramı, firma kuramı , oligopolistik kuram gibi ana başlıklar altında incelemiştir (Yıldırım,1983:14-43). Ortodoks dış ticaret kuramına göre dış yatırımları belirleyen faktör fiyatlarıdır. Ülkeler arasında konan tarifeler dış ticaretin fiyatları eşitlemesine engel olacağı için firmalar dış yatırıma gideceklerdir. Zaten Mundell de dış ticaretle birlikte meydana gelecek faktör fiyatları eşitliğinin,ancak herhangi bir ülkenin dış

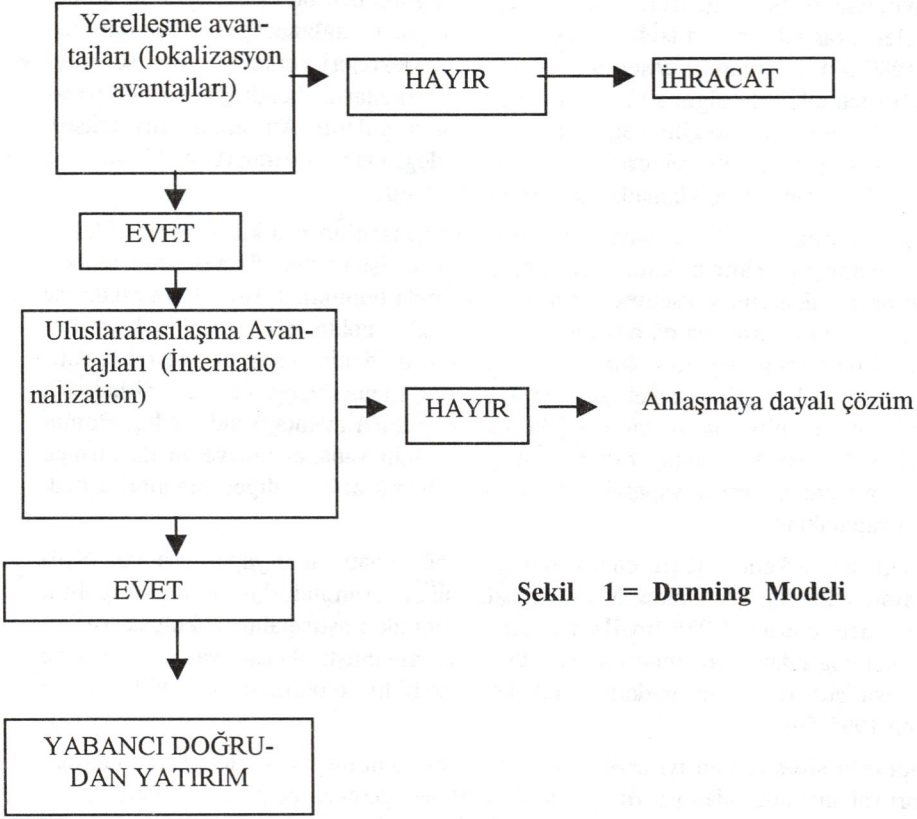
ticarete kayıtlayıcı tedbirler getirmesi halinde bozulacağını, fakat bu eşitsizliğin de sermayenin ülkeler arasında bir miktar hareketi ile yeniden sağlanacağını öne sürmüştür (Alpar, 1980:57). Raymond Vernon'un ürünün hayat devreleri kuramına göre ise standartlaşmış bir teknoloji ile olgunluk dönemine ulaşan firmaların kendi ülkelerinde pazarın doyması ile dış ülkelere gitme eğiliminde olduğu vurgulanır. Ancak bu teori tekstil, elektronik, lastik, plastik gibi sektörlerdeki yabancı doğrudan yatırımları açıklarken iç pazara yönelik yatırımları açıklamada yetersiz kalmaktadır.

Yatırım kuramı (ya da sermaye kuramı) ise Jorgenson'un neo-klasik yatırım kuramında biçimlenmiştir. Yatırım kuramına göre çokuluslu işletmeler, firmalarının toplam aktiflerinin piyasa değerini yükseltmek için dış yatırımda bulunur. Firma kuramında ise bazı piyasaları kontrol etme ya da büyüme düşüncesi odak noktasıdır. Oligopolistik kuramda ise, - ki bu kurama Hymer-Kindleberger Kuramı da denir. Yabancı doğrudan yatırımlar firmaların sahip olduğu tekel gücü ile açıklanır ve temel varsayım; yerli şirketlerin mevzuat, coğrafi yakınlık, pazarı tanıma gibi açılardan daha avantajlı olduğudur. Bunun için yabancı şirket bu dezavantajı ortadan kaldırmak için yabancı ülkeye ya da girmek istediği pazara içerden yatırım yaparak yaklaşmak ve bürokratik ve diğer engelleri aşmak için yatırım yapmaktadır.

Çokuluslu şirketler belirli endüstrilerde büyük yatırımlar yaparlar, büyük ölçüde uluslararası teknoloji ve "know how" transferinden sorumludurlar ve sık sık politik karışıklara neden olurlar. 1980'li yıllara kadar ekonomik araştırmalar çokuluslu şirketler ve yabancı doğrudan yatırımlar konusunda odaklanmamıştı. Ancak yabancı sermaye ya da çokuluslu şirketler konusunda literatür kesin değildir ve oturmamıştır (Ulif, Madsen ve Pedersen, 1995:56).

Çokuluslu şirketleri en iyi açıklayan teori; John Dunning'in "eklektik paradigması"dır. Teori yabancı doğrudan yatırımın tatmin edilmesi gereken üç gerekli koşulu yerine getirmeye çalıştığını öne sürer. Bu üç koşul şunlardır: 1. firma rekabetçi bir piyasada ise biraz rekabet için merkezi bir avantaja sahip olmalıdır. Bu avantajlar bir patent ya da üstün bir üretim tekniği olabilir.

2. Eğer bir şirket doğrudan bir yatırımda bulunacaksa, mevcut bir firmanın ortağı olabilir veya yeni bir şirket kurabilir. Yer olarak lokal avantajları olan bir yer seçilmelidir. Bu, pazarlama ya da ucuz işgücü ya da hammaddeye ulaşmayı amaçlayan girdi amaçlı olabilir. Örneğin üretilen ürün beyin "scannerı" ise buluşların merkezi olan ABD'deki silikon vadisi ya da Batı Boston civarında yerleşilebilir. Eğer lokalizasyon avantajları mevcut değilse, üretim ülke içinde yapılmalıdır ve uluslararasılaşma ihracatın yerini alır. Ancak eğer uluslararasılaşma avantajları yok fakat lokalizasyon avantajları mevcutsa, çözüm lisans anlaşmaları ile sağlanabilir. Eğer hem lokalleşme ve uluslararasılaşma avantajları varsa bir bağlı şirket kurulabilir. Buna "Dunning modeli" denir. Günümüzde ticaret teorisi, Doğrudan yatırım, sermaye teorisi ve Çokuluslu işletmeleri bağdaştırma-ya çalışmaktadır. Çünkü 40 yıldır Yabancı Doğrudan yatırımların artması ve 1980'ler boyunca hızlanması büyük ölçüde dış ticareti de yönlendiren çokuluslu şirketler tarafından gerçekleştirilmiştir (Chesnais, 1995:6).

Şekil 1 = Dunning Modeli

Çok uluslu şirketlerin sermaye değerlerinin ülkelere dünya genelinde baktığımızda son yıllarda en büyük paya % 27 ile ABD'nin sahip olduğunu, sonra % 16'lık payla İngiltere, ve %11'lik payla Japonya'nın , 9'luk payla Almanya'nın geldiğini görmekteyiz. Ancak ilk 10 finans şirketinin ilk sıralarında Japon ve Çinli finans kurumları geldiği gibi, ilk 500 büyük şirketin içinde Japon şirketi oranı ABD şirketlerine göre ağırlığı ele geçirmişlerdir. Bunu bir çok dış yatırım kurumu açıklayabildiği gibi daha çok Pazar bulma ya da Dunning modeli daha kapsamlı olma açısından daha açıklayıcıdır denilebilir.

Tablo - 1 -
Çok Uluslu Şirket Sermaye Değerlerinin Ülkelere Dağılımı (Milyar \$)

%	1914	1938	1960	1973	1983	1989
ABD	19	28	48	48	40	27
Almanya	11	1	1	6	7	9
Fransa	12	10	6	4	5	5
GOÜ Toplamı	0	0	11	3	3	3
GÜ Toplamı	100	100	89	97	97	97
İngiltere	46	40	16	13	17	16
Japonya	0	3	1	5	6	11
Toplam	15	26	66	210	573	1570

Kaynak : J.Dunning (1988) ve UN(1992) ,GÜ=Gelişmiş ülkeler, GOÜ=Gelişmekte olan ülkeler

Literatürde çokuluslu şirketler ile ilgili yabancı yatırımları hesaplamak ve gerçek boyutu anlamak kolay olmadığı için sürekli ve sağlam rakamlar bulunmamaktadır. Bunun nedenleri ; devalüasyonun aktifleri etkilemesi,yabancı yatırımların hepsinin doğrudan yatırımlar olmaması olarak sayılabilir.

II - DİĞER ÜLKELERDE DOĞRUDAN YABANCI SERMAYE

A . Doğu Avrupa'da Yabancı Sermayenin Gelişimi

Merkezi ve Doğu Avrupa ülkelerinin Dünya yabancı doğrudan sermaye toplamı içinde payı % 28 olup,en fazla payı Macaristan ve Polonya almıştır. Rusya ve Çek Cumhuriyetinin aldığı pay ile Türkiye'nin payı aynıdır ve Yunanistan'inkinden biraz yüksektir. Doğu Avrupa ve Sovyetler Birliği ülkelerinin Batı stili piyasa ekonomilerine dönüştürülmesinde yabancı doğrudan sermaye bir motor olarak görülmüştür. Bu ülkelerde bazı ortodoks komünistler ve diğer sıradan insanlar da , ulusal varlıkları çalacağı düşüncesiyle yabancı sermayeden korkmaktadırlar. Ancak hükümetler yabancı sermayeyi çekmek için alt yapıyı cazip hale getirmişlerdir. Bu ülkelerde yabancı sermaye hala izne tabidir ve bazı sektörlerde kısıtlamalar vardır. Yabancı sermaye bu ülkelerde hızla artmaktadır,ancak istatistikler sadece proje sayısı ile sınırlıdır. 14 ülkede kayıtlı proje sayısı 1989'daki 2500 projeye karşılık,1992'de toplam proje sayısı 70.000 olmuştur. Doğu Bloku'nda Yabancı doğrudan yatırımlar, bir yazarın deyimiyle, henüz "suyu tatma" aşamasında, ve suya atlamamaktadırlar. Yani büyük yatırımlara başlamamışlardır. Yabancı doğrudan yatırıma giden ülkelerde değişik stratejiler izlemektedirler. Örneğin, Alman yatırımcılar, ABD'li yatırımcılardan daha ileri görüşlü davranmaktadırlar ve ekonomik ve politik açıdan daha istikrarsız ülkelerle daha fazla ilgilenmişlerdir. Bu davranış bir dereceye kadar ,niçin Alman şirketlerinin en çok Doğu Avrupa ülkelerinde yoğunlaştığını açıklayabilir.

Doğu Bloku ülkelerinde liberalleşme , yabancı sermaye ve özelleştirme açısından OECD'ye göre üç gruba ayrılmaktadır :

1. Macaristan lider olarak kabul edilir. Özelleştirme politikası yabancılara daha açıktır. Bu uygulamalar yabancı sermayeyi çekmede Macaristan'ın neden bu kadar başarılı olduğunu açıklamaktadır.

2. Çek Cumhuriyeti, Polonya, Rusya ve Ukrayna, ortada yer almışlardır. Onlar mülkiyeti daha çok kendi nüfusuna yaymış,yabancı sermayeye mülkiyetin küçük bir kısmını bırakmışlardır.

3. Arnavutluk, Bulgaristan ve Belarus en alttadır. Onların özelleştirme politikası belirsizdir ve yabancıları korkutmakta ve cesaretlerini kırmaktadır.

Doğu Bloku ülkelerinde yabancı doğrudan yatırımları çekmede en önemli teşvik aracı mali araçlar(vergi avantajları,vergi muafiyeti ve vergi kredileri) ve finansal olmayan araçlardır. Finansal olmayan araçlar ; serbest bölgeler bu finansal olmayan araçların başında gelmektedir. Doğu Bloku ülkelere gelen kayıtlı yabancı sermayenin ancak % 50'si işleme konmuştur. Şirketlerin büyük çoğunluğu sadece bir adresten ibarettir. Ancak sadece bir kaç firma önemli yatırım yapmıştır. Yabancı sermaye akımı ilk kez 1992'de 38 milyar dolara çıkmıştır. Bu ülkelere Doğrudan yatırım yapan ülkeler ; Almanya, ABD, Avusturya ve Hollanda'dır. Doğu Bloku ülkelerinde yabancı sermayenin yoğunlaştığı coğrafi bölgeler ya başkentler,ya da endüstri merkezleridir. Örneğin Rusya'da Moskova'da ve Macaristan'da Budapeşte civarında yatırımlar yoğunlaşmaktadır. Bunun nedeni dış-sallıklardan yararlanmaktır. Dünya genelinde yabancı sermaye öncelikle hizmetler sektörüne gelir. Doğu Bloku ülkelerinde ise öncelikle imalat sanayi ve mühendislik alanlarına gelmiştir (Schmidt,1995:274).

Bulgaristan'a toplam Doğu Blokuna gelen yabancı sermayenin % 1'i gelmektedir. Oysa Bulgaristan'da kambiyo mevzuatı oldukça libere edilmiştir ve konvertibilite uygulamasına geçilmiştir. Bankalarda hem yerel para,hem de yabancı para ile hiç bir kısıtlama olmadan hesap açılabilir. Bulgaristan'da 1990 yılında 140 kadar ortak girişim (joint venture) varken,1991'de sayı 900'e çıkmış ve 1994'te 3500'ü aşmıştır. Ancak bir karşılaştırma yapmak için Macaristan'da ortak girişim sayısının 13.000 i bulunduğunu söylemek bir fikir verebilir. Ayrıca Bulgaristan'a gelen yabancı sermaye ; Türk,Yunan,Rus ve Ortadoğu sermayesidir. ABD ve Avrupa'dan gelen sermaye önemsizdir. Bu da önemli bir teknoloji ve yönetsel beceri getiremeyeceği için şimdilik yabancı sermayenin Bulgaristan için yararlı olamayacağını göstermektedir(Gechev,1995:286).

B- Asya Ülkelerinde Yabancı Sermayenin Gelişimi

Yabancı sermayenin dünyada gelişimine Doğu Asya'nın yeni gelişmekte olan NIC'ler açısından (Newly Industryising Countries) baktığımızda bu ülkelerde uygulanan serbest dış ticaret politikaları,cömert teşvikler,ucuz emek ve politik istikrarın bu ülkeleri yabancı Doğrudan yatırımları çekmede önemli teşvik edici unsur olduğu görülmür(Haggard,1995:94).

Yabancı doğrudan sermayede Güneydoğu Asya ülkelerinin payı % 26'dır. Bu ülkeler içinde de en büyük payı % 33 ile Çin almakta,onu 8 milyar dolar ile Singapur izlemektedir

a. Hong Kong

Doğu Asya NIC'leri arasında en liberal olanı Hong Kong'du. Hükümet yerli sermaye ile yabancı sermaye arasında hiç bir ayırım gözetmemiştir. 1960'larda ihracat kökenli yabancı sermaye girişi hızlanmıştır. Çin ve İngiliz sermayesinin payı ülkede daha fazladır.

Barışçı iş ilişkileri, bol emek, hükümet istikrarı, sermaye hareketleri serbestisi ve çok düşük vergiler nedeniyle hep arzulanan bir yer olmuştur. Sermaye liberasyonu, politik istikrar ve resmi dilin İngilizce olması Hong Kong'u denizaşırı işletmeler için çekici bir merkez haline getirmiştir. Ancak imalat sektöründe doğrudan yabancı sermaye yatırımları nispeten düşük kalmıştır. Hükümet son yıllarda yatırımların 7 milyar doları bulunduğunu ilan etmiştir. Bunun % 44'ü ABD'nin, % 32'si Japonya'nın ve kalan % 7'si İngiltere'ye aittir (Howe, 1983:529).

b. Güney Kore

Güney Kore de yabancı sermaye ile birlikte dışa açılma politikasını başarıyla uygulamıştır. 1970'de Güney Kore de yabancı sermayeyi çekmek için ilk ihracat işleme bölgesi (export process zone) kurulmuştur. 1971 ve 1973 yıllarında yabancı sermaye teşvik kanunu, yerli işletmelerin çıkarları ile yabancı sermayenin çıkarları teşvikler yönünden uyumlaştırılmıştır. 1973'te % 50 yerel katılımların sağlandığı projelere öncelik verilmiştir. Tek yabancı sahiplik, tamamen ihracat için üretim yapacak olan firmalara verildi. Ayrıca tek sahipliğin lehindeki sektörlerde bile sahipliğin derece derece Kore kökenli firmalara transfer edilmeşi koşulu getirilmiştir. Emek yoğun aktiviteler de yabancı katılım payı % 50'yi aşmayacaktı (Kore Exchange Bank, Monthly Review, April 1973, June 1973). 1962- 1978 yılları arasında hem Won, hem de Dolar cinsinden teşvik edilen yabancı sermaye akışı azalmaya başlamıştır.

c. Tayvan

Tayvan'da aynı şekilde 1970'lerden sonra yabancı sermaye teşvik alanları daha da genişletilmiş, 1980'lerden sonra da sermaye ihracatçısı durumuna gelmiştir. Tayvan'da yerel araştırma enstitüleri ile yerel firmalar ve yabancı firmalar arasında yüksek teknoloji endüstrilerde yakın bağlar kurulmaya çalışılmıştır. Buna örnek olarak Hsinchu parkı gösterilebilir.

Yabancı sermayenin NIC ihracatına katkılarına göz attığımızda; en çok yabancı sermayenin Hong Kong'a (% 66) gelen yabancı sermayenin yaptığını, en az ihracat yapan yabancı sermayenin Meksika'ya gelen yabancı sermayenin (%11) yaptığını söyleyebiliriz (Tablo - 2-).

Tablo - 2 -
Yabancı firmaların NIC İhracatında Payı

ÜLKE	YIL	İHRACATTA YABANCI SERMAYE PAYI (%)
GÜNEY KORE	1974	31.4
TAYVAN	1978	18.3
SİNGAPUR	1975	30
HONG KONG	1970	66.5
BREZİLYA	1974	92.9
MEKSİKA	1984	11

Kaynak : Lee, 1980, KoreanExchangeBank, 1980, Singapore, Economic Development Board 1970.

C. OECD Ülkelerinde Yabancı Sermayenin Gelişimi

1995 yılında OECD ülkelerine yapılan toplam yatırım tutarı 189.9 Milyar ABD doları, iken bu ülkelerin dışarıya yaptıkları yatırım tutarının 242.9 milyar doları bulmuştur. Bu ülkelerden en fazla yatırım yapan ülke ABD olmuş (74.4 milyar dolar) sonra sırayı İngiltere ve İsveç izlemiştir(Karacan, 1997:99).

Önceleri En fazla dünya'da yabancı sermaye çeken ülke Kanada iken bugün, daha çok 1980 ortalarında sonra ABD önceliği ele geçirmiştir. Bugün ABD'de yabancı şirketler ABD'de yaşamın önemli bir parçası durumundadır(Mc Culloch,1995).

Karayıpler'de de bazı ABD doğrudan yabancı sermaye yatırımlarına rastlamak mümkündür. Emek maliyetlerini azaltmak için 1980'lerde ABD yatırımları Meksika ve Karaipere taşınmıştır. Buna "kıyı ötesi, (off shore)" endüstri denmektedir. Karaipeler, transnasyonel paranın önemli bir alıcısıdır. Karayıpler, Reagan döneminin istikrar politikalarının bir parçası olarak ABD ile birleşmiştir. Bölgede CBI (Caribbean Basin İnitative) adlı bir kurum ABD pazarına gümrüksüz giriş olanağı vermiştir. Bölgede 2 milyar doları aşkın ABD yatırımı vardır. Ayrıca 3. Bir kuşak transnasyonel firma yatırımı vardır. Bunların amacı CBI aracılığıyla ABD pazarına girmektir. Bu amaçla Karaipeleri "arka kapı " olarak kullanmışlardır. Burada hammadde ve nihai ürünler fax aracılığıyla Japonya,Tayvan,Brezilya ve diğer ülkelerden istenir,mamul mallar da aynı yolla Barbados'tan Porto Riko'ya gecelik olarak veya ertesi gün teslim edilmek üzere gider (Knudsen ve Goss,1994:227).

Latin Amerika'nın payı ise % 9'dur. Bu ülkeler arasında en büyük payı da 4.4 Milyar dolar ile Meksika almıştır.

III- DOĞRUDAN YABANCI SERMAYE VE SERBEST BÖLGELER

1971 Yılında Birleşmiş Milletlerin Sınai Kalkınma Kuruluşu UNİDO raporlarında serbest bölgelerin ya da serbest üretim bölgelerinin seçiminde sermaye gruplarına ulaştırma harcamalarının ucuzluğu,iş gücünün ucuzluğu,nitelikli iş gücü bolluğu,ilk yatırım harcamalarının düşüklüğü ve teşvikler gibi kriterlere göre seçim yapmaları önerilmiş

ve hemen hemen tüm bu teşviklerin serbest bölgelerde var oldukları vurgulanmıştır (Fröbel,Heinrichs,Kreye,1982).

Dünyada yabancı sermayeyi ve teknolojiyi çekmek,dış ticareti ucuzlatmak ve ihracatı artırmak için en önemli araçlardan olan serbest bölgeler bir çok ülkede yabancı sermayeyi çekmede önemli bir araç olmuşlardır. Çünkü alt yapısı,teşviklerden yararlanma olanakları,gelir ve kurumlar vergisinden bağışıklık gibi daha bir çok teşvik unsuru bölgeleri yabancı sermaye açısından cazip hale getirmektedir.

Dünya' da belli başlı serbest bölge uygulamalarına göz attığımızda hepsinde aşağı yukarı aynı teşviklerin uygulandığını görmekteyiz. Yani 5-6 yıllığına gelir ve kurumlar vergisinden muafiyet , gümrüksüz girdi ithali,KDV istisnası, finansal yardım,araştırma-geliştirme yardımları,faiz sübvansiyonları, sayılabilir. Dünya' da serbest bölgeler daha çok yabancı sermayeyi teşvik etmek ve dış ticareti kolaylaştırmak amacıyla kurulurlar.

Dünya'da ABD, Avrupa Ülkeleri, Çin, Hindistan, Tayland, G. Kore, Yugoslavya, Rusya, Suudi Arabistan, Macaristan gibi her tür rejimle yönetilen 80 ülkede 450'nin üzerinde serbest bölge kurulmuş ve serbest bölgeler üzerinden gerçekleştirilen ticaretin hacmi 500 milyar Dolara ulaşmıştır.

IV- TÜRKİYE'DE GÜMRÜK BİRLİĞİ BAĞLAMINDA DOĞRUDAN YABANCI SERMAYE VE SERBEST BÖLGELERİN GELİŞİMİ

1. Türkiye'de Doğrudan Yabancı Sermaye

Türkiye'de yabancı sermaye 1930'lu yıllar dışında her zaman teşvik edilmiştir. En önemli yabancı sermayeyi teşvik mevzuatı ABD' li ekonomist Randall' a hazırlatılan 6224 sayılı Yabancı Sermayeyi Teşvik Kanunudur. Bunun yanında Kambiyo mevzuatını temsil eden 1930 yılında çıkarılmış bulunan 1567 sayılı Türk Parasının Kıymetini Koruma Kanunu, Petrol Kanunu ve Ereğli Demir-Çelik Kanunu konu ile ilgili belli başlı düzenlemeler olarak sayılabilir.

Cumhuriyetin ilk yıllarından beri teşvik edilen yabancı sermaye,1930-1940 yılları arasında uygulanan "devletçi" politikalarla büyük oranda engellenmiş, hatta zaman zaman yabancıların yaptığı bazı demiryollarının devletleştirilmeleri ile "yabancı sermaye düşmanlığı" körüklenmiştir. Örneğin, Mudanya-Bursa, Samsun, İzmir, Aydın Demiryolları, İstanbul dok ve antrepo şirketi,Ergani Bakır AŞ hisseleri, İzmir rıhtım şirketi, İstanbul tramvay şirketi, İzmir Telefon şirketi, İstanbul Elektrik şirketi gibi şirketler devletleştirilmişlerdir (Karluk, 1994:306).

1920 ile 1930 yılları arasında kurulan 210 anonim şirketten 66'sı ise yabancı sermaye desteği ile kurulmuştur. O yıllarda kurulan Ottoman -Avrupa Development Co. (Tarım aletleri), Standart Oil Kumpanyası,petrol tekelini, American - Turkish Investment Co. Kibrit çakmak tekelini elde etmiştir. American Tobacco Co. ve Gary Tobacco Co. aracılığıyla İzmir ve Samsun yöresindeki tütün üretiminin % 60-75'ini ABD şirketleri sahiplenmişlerdir (Altan:1986:34).Aynı yıllarda ABD ile olan yabancı sermaye ilişkilerimizde Musul Projesi önemli bir örnek oluşturmuştur. Chester projesi, Musul petrollerinin 1914 yılında işletme hakkının Amerikalılara devredilmesiyle ilgilidir. Sonra 1923'te bu imtiyaz Chester grubuna verilmiştir. Ancak Lozan Anlaşması ile Musul'un Türkiye'de kalmadığı anlaşılınca imtiyazın önemi kalmamıştır.

1950'lerden itibaren yabancı sermaye teşvik yolunda önemli adımlar atılmıştır. Ancak teşvik politikaları önemli oranda yabancı sermayeyi çekmeyi başaramamıştır. Türkiye'de yabancı sermaye yoluyla ihracatı arttırmada "dörtler çetesi" diye anılan Güney Kore, Tayvan, Singapur ve Hong Kong ihracatı arttırmada önemli başarılar elde ettikleri için hep örnek gösterilmişlerdir(Balkır,1993:149).

Planlı dönemin başlangıcı olan 1963 yılında yabancı sermayeli şirketlerin % 23'ü gıda,içki,tütün sanayinde, %17'si tekstil sanayinde faaliyet göstermiştir(Altan:1986:112).

1980 öncesinde ithal ikameciliğin kolay ve zor aşamalarının uygulandığı yıllarda liberal olan yabancı sermaye mevzuatımız katı ve muhafazakar bir biçimde uygulanmış, bürokratik engeller ve izinlerin Bakanlar Kurulu'ndan çıkması zaman almıştır. 24 Ocak 1980 dışa açılma politikasının başlangıcı ile mevzuat daha esnek biçimde uygulanmaya başlamış ve İzin yetkisi Bakanlar Kurulu'ndan Devlet Planlama Teşkilatı Yabancı Sermaye Başkanlığı'na devredilmiştir.

1995 tarihinde Türk yabancı sermaye rejiminde önemli değişiklikler getiren 95/6990 sayılı Yabancı Sermaye Çerçeve Kararı yürürlüğe girmiştir. Bu kararlar Türkiye'nin yabancı sermaye Rejimi daha da liberal hale getirilmiş ve formaliteler azaltılmıştır.

Tablo - 3 -
Yıllara Göre Türkiye'de Yabancı Yatırımlar(milyon \$)

Yıl	İzinler	Firma Sayısı	Fiili Yatırım
1980	97.00	78	35
1981	337.51	109	141
1982	167.00	147	103
1983	102.74	166	87
1984	271.36	235	162
1985	234.49	408	158
1986	364.00	619	170
1987	655.24	836	239
1988	820.52	1172	488
1989	1.511.94	1525	855
1990	1.861.16	1856	1005
1991	1.967.26	2123	1041
1992	1.819.96	2330	1242
1993	2.063.39	2554	1016
1994	1.477.61	2830	830
1995	2.938.32	3161	1127
1996	3.836.97	3582	964
Kasım 97	1.338.00	4014	460
TOPLAM	21.864.47		10123

Kaynak : Yased Bülteni,Aralık 1997, s.11

1993 - 1995 döneminde Türkiye'de en fazla yatırım yapan ülkeler AB ülkeleri olmuştur. 1993 yılında verilen yabancı sermaye izinlerinde AB ülkelerinin payı % 60 iken, bu oran 1995 yılında % 61'e yükselmiştir. AB ülkeleri içinde 1993 yılında 419 milyon dolarlık yabancı sermaye izni ile ilk sırada yer alan İtalya'nın yerini, 1995 yılında 559 milyon dolarlık yabancı sermaye izni ile Hollanda almıştır. Ancak Türkiye'de 1997 yılında gelen yabancı sermaye açısından pek artış olmadığı gibi diğer ülkelere giden yabancı sermayenin daha da artması nedeniyle 1990 yılında 50 ülke arasında 32. sırada iken, 1996'da 42. liğe düşmüştür. Toplam yabancı sermaye tutarı 1990 yılında 1 milyar dolar iken, rakam 1996 yılında 964 milyon dolara inmiştir. Üstelik bu yatırımlar daha çok mevcut yabancı sermayenin genişleme ve sermaye artışı şeklindeki yatırımlardır. Yani yeni yatırımlar ekonomik istikrarsızlık nedeniyle gelmemektedir.

Sektörel açıdan analiz edildiğinde 1993-1995 yılları arasında Türkiye'ye gelen yabancı sermaye en çok imalat sanayiine, sonra sırasıyla hizmetler, tarım ve madencilik sektörüne gelmiştir. 1993 yılında 1569 milyon dolarlık imalat sanayiine gelen yabancı sermaye tutarı 1995 yılında 1996 milyon doları bulmuş, hizmetler sektöründe ise 1993 yılında 462 milyon dolar, 1995 yılında 849 milyon dolarlık yabancı sermaye girişine ulaşmıştır.

Tablo - 4 -
1993-1995 Döneminde Yabancı Sermayenin Dağılımı(Milyon \$)

	1993	1994	1995
AB ÜLKELERİ	1154	988	1873
Fransa	223	255	476
Almanya	145	223	392
Hollanda	179	194	559
İtalya	419	164	98
İngiltere	120	47	161
ABD	248	158	231
Japonya	237	126	283
İsviçre	136	54	327
TOPLAM	2063	1477	2938

Kaynak : Yabancı Sermaye Raporu (1993-1995), 1996, T.C. Başbakanlık, Hazine Müsteşarlığı, Yabancı Sermaye Genel Müdürlüğü

Günümüzde artık yabancı sermaye ile ilgili ideolojik önyargılar kalmamıştır. AB ile ilişkilerimizin artması sonucunda, yabancı sermayenin Türkiye'ye geleceği ve ülkeyi sömüreceği söylenmektedir. Bugün yabancı sermayeye karşı olmanın bir ideolojik tarafı vardır ve yabancı sermayeye karşı olmak, bazen sağ, bazen de sol eğilimlerde birlikte görülmektedir. Ancak ideolojik yön bir tarafa bırakılırsa şimdiki durumu Osmanlı İmparatorluğu'nun son günleriyle karşılaştırmak son derece anlamsızdır (Hatipoğlu :1993: 501-502).

2. Türkiye'de Serbest Bölgeler

Türkiye'de Osmanlı İmparatorluğundan bu yana çeşitli serbest bölge kurma girişimleri olmuş ,ancak pek başarılı sonuçlar alınamamıştır.

Cumhuriyet Döneminde de çeşitli zamanlarda tekrarlanan serbest bölge kurma girişimlerinin her defasında başarısızlıkla sonuçlanmasının en önemli nedenlerinden biri konuya ilişkin yeterli bilgi birikime sahip olunmamasına bağlanmaktadır (Erdoğan, 1988:257).

Türkiye'de 1615 sayılı Gümrük kanunumuza eklenen maddelerle AB gümrük mevzuatına uyum sağlanmıştır. 3218 sayılı Serbest Bölgeler Kanunumuza ek olarak 564 sayılı Kanun Hükmünde Kararname ile serbest bölgelerdeki gümrük işlemleri düzenlenmiştir.

3218 sayılı serbest Bölgeler Kanunu,daha fazla liberasyon,yabancı sermaye için güvenli bir ortam ve daha az bürokrasi sağlayarak yatırım ve üretimi arttırmak,yabancı sermaye ve teknoloji girişini arttırmak,ekonomiye ucuz girdi sağlamak,dış finansman ve ticaret olanaklarından daha fazla yararlanmak üzere 15 Haziran 1985 tarihinde yürürlüğe girmiştir (Deniz Sektörü Raporu, 1996).

Türkiye'deki serbest Bölgelerdeki teşvikler ise vergi,resim,harç istisnası,gümrük ve kambiyo mükellefiyetlerinden istisnadır. Serbest Bölgeleri geliştirmek amacıyla Serbest Bölgeleri Geliştirme Fonu kurulmuş ve bu fon serbest bölgelerin bakım,onarım ve eğitim faaliyetlerini geliştirme amacını taşımaktadır. Fon gelirleri :serbest bölge ruhsatı ücreti,bölgeye gelen malların CIF,çıkan malların FOB bedeli üzerinden ödenecek % 0.5 oranında ücretlerden oluşmaktadır. Türkiye serbest bölgelerinde ayrıca genel yatırım teşvikleri sayılan gümrük muafiyeti,Kaynak Kullanımı Destekleme Primi,vergi,resim harç istisnası, KDV ertelemesi,döviz tahsisi,yatırım indirimi gibi teşviklerdir.

Türkiye'de serbest bölgeler Mersin; Antalya, İzmir-Gaziemir, Atatürk Hava Limanı,Tuzla Deri Serbest Bölgesi (İstanbul), İstanbul Menkul Kıymetler Borsası Serbest Bölgesi, Adana-Yumurtalık, Trakya-Çorlu, Trabzon Serbest Bölgeleri olarak sayılabilir. Ege Serbest Bölgesi ve Mersin serbest Bölgesi, İzmir Aliağa, Zonguldak-Filyos, Mardin ve Doğu Anadolu, İstanbul-Ataköy Kıyı Bankacılığı Serbest Bölgesi olarak sayılabilir. Ege Serbest Bölgesi şu an için en büyük serbest bölgeler arasındadır. Esbaş adlı bir şirket tarafından işletilmektedir. Esbaş'ın % 96 hissesi Türk asıllı Kaya Tuncer isimli bir ABD vatandaşı iş adamına aittir. Esbaş'ın hisselerinin % 2'si İzmir İl Özel İdaresine, %0.8'i İzmir Ticaret Odası'na,% 0.4'ü İzmir Belediyesine, % 0.4'ü ise Ege Bölgesi Sanayi Odasına aittir.

İstanbul Organize Deri Sanayi Serbest Bölgesi ise 1994 Haziran ayında hizmete girmiş, bugün 1998 itibariyle 213 firmanın faaliyette bulunduğu deri ve kürk dikimi, deri konfeksiyonu, yapay deri, kösele , saraciye, ayakkabı üretimi yanında kimyevi maddeler, boyalar, makine ve teçhizat montajı-üretimi, elektronik ürünlerin montajı ve üretimi gibi konularda faaliyet göstermektedir. 1997 yılı itibariyle faaliyet hacminin % 23'ünü tekstil, % 16'sını metal eşya, % 10'unu elektronik, %11'ini mamul deri ve gene % 11'ini ham deri oluşturmaktadır. Toplam ticaret hacmi 1997'de 1.1 milyar Dolara, 1998'in ilk 7 ayında ise 1.2 milyar Dolara kadar çıkmıştır.

Türkiye'de bölgeler itibariyle ticaret hacmine göz attığımızda 1995 yılında en büyük ticaret hacmi % 47 ile Mersin Serbest Bölgesine ait, 2. sırada ise % 23 ile Ege Serbest Bölgesine ve 3. Sırada % 14 ile Atatürk Hava Limanı Serbest Bölgesine aitken, 1998 yılına gelindiğinde oranlarda kayma olmuştur.

1998 itibariyle ticaret hacmi toplam 4.2 milyar dolardır. Bunun 1.5 milyar doları Bölgeden Türkiye'ye ihracat, 0.5 milyar doları bölgeden yurtdışına ihracattır.

1998 yılında ticaret hacminin % 32'sini yani gene en büyük payı Mersin Serbest Bölgesi alırken, ikincilik % 25 ile Ege Serbest Bölgesinde kalmış, ancak üçüncülüğü alan Atatürk Havalimanı Serbest Bölgesi üçüncülüğü % 20 ile İstanbul Tuzla Deri Serbest Bölgesine kaptırmuş ve Atatürk Havalimanı Serbest Bölgesi dördüncü sıraya % 15 payla kaymıştır.

Tablo - 5-
Serbest Bölgeler İtibariyle Ticaret Hacmindeki Gelişmeler (1000 \$)

Bölgeler	1991	1992	1993	1994	1995	1996	1997	1998-VII
Mersin	420.353	414.641	543.148	927.740	1.400.000	1.650.132	1.792.600	972.074
Antalya	14.781	30.428	62.750	88.955	175.959	141.174	180.592	91.661
Ege	28.124	55.831	227.653	453.029	704.059	912.886	1.429.659	871.750
İstan-AHL	27.947	121.788	173.741	444.915	437.938	510.333	866.232	905.537
Trabzon	-	4.878	13.616	44.111	148.763	119.318	96.196	36.530
Tuzla Deri	-	-	-	-	92.870	295.681	1.127.785	1.234.422
D.Anadolu	-	-	-	-	-	3.083	1.001	296
Mardin	-	-	-	-	-	1.433	13.808	5.476
Menemen*	-	-	-	-	-	-	-	81.786
Samsun**	-	-	-	-	-	-	-	778
Toplam	491.207	627.568	1.020.909	1.958.752	2.959.628	3.634.221	5.507.874	4.200.310

* : Mart 1998 tarihinden itibaren

** : Mayıs 1998'den itibaren

Kaynak : Dış Ticaret Müsteşarlığı Serbest Bölgeler Bülteni, Ağustos 1998

Tablo - 6 -
Serbest Bölgelerde Ticaret Hacmi (1000 ABD \$'ı)

	1988-95	1996	1997	1998(VII)	TOPLAM
Türkiye'den Bölgelere	1.629.204	584.217	683.828	503.506	3.400.755
Bölgelerden Türkiye'ye	2.606.938	1.243.558	2.088.847	1.595.763	7.535.106
Yurtdışından Bölgelere	2.140.965	1.230.079	1.973.956	1.521.995	6.866.995
Bölgelerden yurtdışına	1.269.301	576.367	761.243	579.046	3.185.958
TOPLAM	7.646.409	3.634.221	5.507.874	4.200.310	20.988.813

Kaynak : Dış Ticaret Müsteşarlığı Serbest Bölgeler Bülteni, Ağustos 1998.

Serbest bölgelerimize gelen toplam firma sayısında 1995 yılından 1998 yılına kadar % 100 bir artış görülmüş, 1995 yılında 773'ü yerli, 178'i yabancı firma olmak üzere toplam 951 firma faaliyette bulunurken, 1998 Temmuz itibariyle 1623'ü yerli, 311'i yabancı olmak üzere toplam olarak tüm serbest bölgelerimizde faaliyette bulunan firma sa-

yısı 1934'e çıkmıştır. Bu firmaların % 65'i alım-satım,% 12'si üretim,% 8 'i kiralama,% 6'sı depolama,% 4'ü bankacılık-sigortacılık ve % 5'i diğer alanlarda faaliyet göstermektedir (Dış Ticaret Müsteşarlığı,Ağustos 1998).

Serbest bölgelerimizdeki ticaretin gelişimi de yabancı sermayenin etkilerini gösterse de aslında yabancı sermayenin ihracat etkisi tam ortaya çıkmamaktadır. Çünkü bölgelerdeki ihracatçı firmaların çoğu (% 60'ı) Türk firmasıdır. Ancak dış ticaretin gene de analiz edilmesi gerekir. 1998 için Türkiye'nin ihracatı 32 milyon Dolardır ve bunun ancak % 5 'i serbest bölgelerimizden çıkmaktadır denilebilir. Toplam 48 milyon doları bulan ithalatımız içinde ise serbest bölgelerimizden yapılan ithalatın ihracatın ise 3 katı olduğu yani 1.5 milyon doları bulduğunu ifade edebiliriz. Ayrıca bu da serbest bölgelerimizde ticaret dengesinin bozuk olduğunu, daha çok ithalatı arttırdığını göstermektedir. Bu genel ticaret dengesi yapısının burada da korunması kanımızca serbest bölgelerimizde de yerli firmaların ağırlıkta olmasından kaynaklanmaktadır. Yani dışa bağımlı bir ekonominin tüm özellikleri burada da sergilenmektedir.

3. Avrupa Gümrük Birliği ve Türkiye'de Doğrudan Yabancı Sermayenin Gelişimi

Türkiye ve AB arasında Gümrük Birliğine gidilmesinin yabancı sermaye üzerinde olumlu etkisi olacağı varsayılmaktadır. Bir taraftan 60 milyonluk büyük bir Pazar olan ,diğer taraftan coğrafi konumu ve tarihsel bağları nedeniyle Türk cumhuriyetleri ve Ortadoğu ülkeleri pazarlarına ulaşmada önemli bir köprü durumunda olan Türkiye,özellikle Avrupa sermayesinin ilgi noktalarından biri olmayı sürdürecektir. Gümrük Birliği Anlaşması'nın yanı sıra özelleştirme çalışmaları ve "yap-işlet-devret modeli (BOT : Built Operate Transfer)" sayesinde yabancı sermaye girişlerinin özellikle 1996 sonrası artması beklenmektedir(Yabancı Sermaye Raporu,1996).Ancak Gümrük Birliği Anlaşmasının imzalandığı 1.1.1996 tarihi öncesinin ve sonrasının Türkiye'ye yabancı sermaye girişi açısından analiz edilmesi gerekir.

1990 yıllarından sonra ülkemize gelen yabancı sermaye fiili girişleri 1 milyar Dolar civarında seyretmiştir. Bu durumda Gümrük Birliği'nin yabancı sermaye etkisinden söz etmek pek anlamlı görünmemektedir. Zaten en büyük ticaret partnerlerimiz başta Almanya olmak üzere Avrupa Ülkeleri idi,keza yabancı sermaye girişlerinde de Avrupa önlerdedi. Ancak Gümrük Birliğinin özellikle 3. ülkeler açısından etkileri görünmeye başlamıştır denilebilir. Çünkü 3. Ülkelere Gümrük Birliği Anlaşması gereği Ortak Gümrük tarifesi uyguladığımız için Türkiye'yi diğer Gümrük Birliği ülkelerine ihracat yapmak için üs gibi gören ve tarife nedeniyle pazarlarımıza Doğrudan giremeyen ülkeler serbest bölgelerimize rağbet etmeye başlamıştır denilebilir. Örneğin Mersin Serbest Bölgesinde coğrafi nedenle Arap ülkelerinin konumlanması bunu ispatlar. Ancak Gümrük Birliğinin kesin etkileri için bir şeyler söylemek henüz erkendir. En azından serbest bölge uygulamaları başarılı olmuştur ve hızlı bir gelişme trendine girmiştir denilebilir.

4 - Gümrük Birliği Bağlamında Türkiye'de Serbest Bölgelerde Doğrudan Yabancı Sermayenin Gelişimi

Serbest bölgelerimize gelen yabancı sermaye konusunda kesin veriler ve kayıtlar yoktur. Çünkü Dış Ticaret Müsteşarlığı, Serbest Bölgeler Genel Müdürlüğü ve Yabancı Sermaye Derneği (YASED) bu konunun 6224 Sayılı Yabancı Sermaye Kanunu dışında olduğu için kayıt tutmadıklarını ifade etmişlerdir. Sadece elimizde yabancı sermaye verileri olarak Mersin serbest Bölgesi kayıtları ve Ege Serbest Bölgesi ile Tuzla deri serbest bölgesindeki firmaların isimleri vardır. Ege serbest bölgesindeki firmaların uyrukları da yayınlandığı için elde edilebilmiştir (Bkz Ek:2,3,4,5). Ege Serbest Bölgesindeki yabancı firmalar 100 civarındadır, toplam ise 400 civarında firma vardır. Yani bu firmaların 300'ü yerli firmadır (Tunçsiper, 1997).

Tablo - 7 -
Yıllara göre Türkiye'de Yabancı Yatırımlar (Milyon \$)

YIL	YABANCI SERMAYE	YIL	YABANCI SERMAYE
1980	35	1991	1041
1981	141	1992	1242
1982	103	1993	1016
1983	87	1994	830
1984	162	1995	1127
1985	158	1996	964
1986	170	1997	460
1987	239		
1988	488		
1989	855		
1990	1005		

Kaynak : Yased Bülteni, Aralık 1997, s.11.

Antalya Serbest Bölgesinde (işletici ASBAŞ) ise 1996 yılına kadar (10'u 1996 yılında olmak üzere) 103 firma faaliyet ruhsatı almıştır. Bu firmaların 90'ı yerli ve 13'ü yabancı firmalardır. Üretime dönük çalışan firma sayısı 15 civarındadır. Yabancı firmaların büyük çoğunluğu kiracı durumundadır. Ancak yerli firmaların büyük çoğunluğu ise yatırımcı durumundadır.

1987 yılında kurulmuş olan Mersin Serbest Bölgesi ise toplam 1998 itibarıyla 308 yerli, 87 yabancı olmak üzere toplam 395 firmanın faaliyette bulunduğu ve ülke genelinde yabancı sermaye girişi azalırken, yabancı sermaye girişinin hızla arttığı bir görünümde. Yaptığımız hesaplama göre 1998 itibarıyla 15 milyon doları bulmaktadır. Gelen Yabancı sermaye içinde en önemli miktarlar 4 milyon Alman Markı ile Turkas firması, 20 milyon Suudi Arabistan Riyali ile Mahbub Bahar Ltd., 10 milyon DM ile Juki GMBH, 176.000 Dolar ile Etsun Entegre Tarım Ürünleri firmaları sayılabilir. Gelen firmaların ağırlığı Suudi Arabistan, Japonya, Ürdün ve Almanya ağırlıklıdır. Çokuluslu şirketlerden ise Mersin Serbest bölgesine gelen firmalar: Japon Itochu ve Nippon sayılabilir.

İstanbul/Tuzla Deri Serbest Bölgesinde ise 1998 itibariyle toplam 300 civarında firma olup yabancı firmalardan çoğu " kiracı kullanıcı" durumundadır. Kiracı kullanıcı durumunda 111 adet firma olup, içlerinde çok uluslu şirket durumunda gene Japon Itochu Corporation İstanbul şubesi, Kuveyt Türk Evkaf Finans Kurumu A.Ş., Mercedes-Benz Uluslararası iç ve dış tic. A Ş., Japon Nissan Otomotiv, Japon Sumitomo Corporation, Güney Kore kökenli Samsung, Hollanda kökenli Stahl firmaları sayılabilir. Yabancı sermaye rakamı ise bölge için elde edilememiştir. Dış Ticaret Müsteşarlığı, Serbest Bölgeler Genel Müdürlüğü ve Yabancı Sermaye Derneği YASED'den rakam elde edilememiştir. Çünkü bu bölgelere gelen yabancı sermaye, 6224 sayılı Kanuna tabi olmadığı için istatistik kayıt tutulmadığı çoğu kez fax ve telefon görüşmelerimizde vurgulanmıştır.

SONUÇ VE ÖNERİLER

Serbest bölgeler, özellikle son yıllarda Gümrük Birliği'nin de etkisiyle Gümrük Birliği Ülkelerine Türkiye aracılığıyla ihracat yapmak isteyen yabancı firmalarla, daha yaygın bir şekilde de ucuz imalatla dışarıya ihracat yapmak isteyen ya da serbest bölgeleri ucuz depo olarak gören yerli firmaların rağbet ettiği torba bölgeler (enclave region) haline gelmiştir. Ayrıca Gümrük Birliği'nin diğer önemli etkisi de Asya ve Ortadoğu'ya açılmak için masrafsız üs olarak görülen Türkiye'nin yabancı dev şirketlerin faaliyet merkezleri haline gelmeye başlaması olmuştur. Buna örnek olarak Trakya Serbest Bölgesinin 1999 yılında bitecek olması dolayısıyla, Silivri civarında yüzlerce yatırımın sıra beklemesi ve Fransızların Silivri'ye 400.000 konutluk bir kent kurma girişimleridir. Benzer gelişmeler diğer serbest bölgeler de de yaşanmaya başlanmıştır.

Türkiye'de serbest bölgelere gelen doğrudan yabancı yatırımları açıklamada en yararlı teorik açıklama Dunning'in eklektik paradigması olabilir. Yani lokalizasyon (yerleşme) avantajları varsa ülke dış yatırıma gitmektedir. Dunning modeli hem dış ticareti faktör fiyatları ile açıklayan ortodoks ticaret kuramını kapsamakta hem de daha eklektik bir model önermektedir. Çünkü ülkemizde serbest bölgeler, hem coğrafi, hem faktör fiyatları ve hem de teşvikler ve alt yapı açısından önemli lokalizasyon avantajları sunmakta, ayrıca Gümrük Birliği ile özellikle Birlik dışı sermaye için bir koruma duvarı örüldüğü için Gümrük Birliği pazara girmedi bir engel olduğu için dış yatırımları çekici bir baskı ortamı oluşmuştur. Çok Uluslu şirketler de Türkiye'yi Asya'ya ve Avrupa'ya açılmak için lokalizasyon avantajları olan bir yer olarak görüp ülkemizde üstlenmeye başladıkları için önümüzdeki yıllarda serbest bölgelerde yabancı sermaye girişlerinin daha da artacağı söylenebilir.

Mersin Serbest Bölgesinde coğrafi nedene dayalı olarak Arap Ülkelerinin konumlanması Gümrük Birliği etkisi olarak yorumlanabilir. Ancak Gümrük Birliğinin kesin etkileri için bir şeyler söylemek henüz erkendir. Ancak sonuç olarak Şunlar söylenebilir: Türkiye'de Serbest Bölgeler en fazla 30 - 40 milyar Dolarlık yabancı sermaye yatırımı ile yabancı sermayeyi çekmede ve ihracatı arttırmada küçük çapta başarılı olmuşlardır. Ancak kendilerinden beklenen bir yatırım ve ihracat patlaması görülmemektedir. Sadece daha çok yabancılar açısından depolama ve alım satım için bir üs olarak görülmektedir. Yerli firmalar açısından ise dış ticareti ucuzlatmak ve teşviklerden yararlanma aracı olarak görülmektedir. Çünkü burada Kurumlar ve Gelir vergisi ödenmemektedir.

EKLER

EK 1 = DÜNYA'DA DOĞRUDAN YABANCI YATIRIMLAR (Milyar Dolar)

ÜLKE	1989	1990	1991	1992	1993	1994	1995	1996
1.ABD	67.7	47.9	22	17.6	41.1	49.4	60.2	85
2.ÇİN	3.4	3.5	4.4	11.2	27.5	33.8	38	42
3.İNGİLTERE	30.4	33	16	15	14.5	10.2	29.9	30
4.FRANSA	10.3	13.2	15.1	21.8	20.8	16.9	20.1	21
5.BELÇ -LÜKS.	7.1	8.1	9.4	11.3	10.7	6	9.1	14
6.BREZİLYA	1.3	0.9	1	1.6	0.8	2.2	4.9	10
7.SINGAPUR	2.9	5.6	4.9	6.7	6.8	7.9	5.3	9
8.ENDONEZYA	0.7	1.1	1.5	1.8	2	3	4.6	8
9.MEKSİKA	3.2	2.6	4.8	4.9	4.9	4.4	7	8
10.KANADA	5	7.9	2.7	4.5	5	6	11.1	7
11.İSPANYA	8.4	13.8	10.5	8.1	6.8	8.2	8.2	6
12.HOLLANDA	8.3	12.3	6.3	7.7	5.8	3.1	10	6
13.AVUSTRALYA	7.8	6.5	4.4	4.7	3.4	2.8	13	6
14.İSVEÇ	1.8	2	6.3	-0.1	3.8	8.2	13.7	5
15.MALEZYA	1.7	2.3	4	5.2	5.2	4.5	5.8	5
16.POLONYA	0	0.1	0.3	0.7	1.7	1.4	2.6	5
17.ARJANTİN	1	1.8	2.4	4.2	6.3	1.2	3.9	4
18.ALMANYA	10.8	9.2	7.9	5.5	1.8	4.4	9	4
19.AVUSTURYA	0.8	0.8	0.4	1.1	1.2	1.5	1	4
20.İTALYA	2.2	6.4	2.4	3.1	3.7	3.6	4.3	4
21.PERU	0.1	0	0	0.1	0.3	2.7	0.9	4
22.NORVEÇ	1.5	1.2	-0.1	0.8	1.5	0.7	1.3	3
23.ŞİLİ	1.3	0.6	0.6	0.7	0.9	2.5	3	3
24.KOLOMBİYA	0.6	0.5	0.6	0.8	1	1.5	1.2	3
25.YENİ ZELAND	1.4	1.7	1.7	1.1	2.6	1.8	2.5	3
26.HİNDİSTAN	0.3	0.2	0.2	0.3	0.6	0.9	1.8	3
27.İSVİÇRE	2.8	5	3.2	1.2	0.8	1.7	2.3	3
28.HONG KONG	1.1	1.7	0.5	2.1	1.7	2	2.1	3
29.VİETNAM	-	-	0.2	0.4	0.5	0.7	2	2
30.TAYLAND	1.8	2.4	2	2.1	1.7	2.7	2.3	2
31.KORE	0.8	0.7	1.1	0.6	0.5	0.8	0.1	2
32.BERMUDA	-1	0.8	2.5	3.3	3	2.9	2.9	2
33.İSRAİL	0.1	0.1	0.4	0.5	0.6	0.4	0.5	2
34.MACARİSTAN	0	0	1.5	1.5	2.4	1.5	3.6	2
35.RUSYA	0	0	0	0.7	0.7	0.9	2	2
36.NİJERYA	1.9	0.6	0.7	0.9	0.7	0.8	1.5	1.6
37.FİLİPİNLER	0.6	0.5	0.5	0.2	0.8	1.5	1.6	1
38.TAYVAN	1.6	1.3	1.3	0.9	0.9	1.4	1.5	1
39.VENEZÜELLA	0.2	0.5	1.9	0.7	0.4	1	0.2	1
40.FINLANDİYA	0.5	0.8	-0.2	0.4	0.9	1.5	0.9	1
41.ÇEKOSLAVAK	0.3	0.2	0.6	1.1	0.6	0.9	2.6	1

42. TÜRKİYE	0.7	0.7	0.9	0.9	0.7	0.8	1	1
43. YUNANİSTAN	0.8	1	1.1	1.1	1	1.1	0.9	1
44. DANİMARKA	1.1	1.1	1.6	1	1.7	4.9	3.3	1
45. MISIR	1.3	0.7	0.4	0.5	0.5	0.4	1	1
46. ROMANYA	0	0	0	0.1	0.1	0.7	0.4	1
47. PORTEKİZ	1.7	2.6	2.4	1.9	1.5	1.3	1.3	1
48. JAPONYA	1.1	1.8	1.4	2.7	0.1	0.9	0	0
TOPLAM	139	206	154	166	203	220	307	335

Kaynak : Yased Bülteni, 1997.

**EK 2 : EGE SERBEST BÖLGESİNDE FAALİYET GÖSTEREN YABANCI
(GÜMRÜK BİRLİĞİ DIŞI) FİRMALAR-NİSAN 1996**

NO	FİRMA İSMİ	ÜLKE	KONUSU
1	ATI Arian Trade Internation.	İran	Deri ticareti
2	Ada Nakliyat-General Motors	ABD/Türkiye	Otomobil Ticareti
3	Amir Teymour	İran	Deri Ticareti
4	Ansari	İran	Deri Ticareti
5	Badr	Suriye	Genel Ticaret
6	Bemtek	ABD/Türkiye	Bilgisayar program
7	Black&Decker	ABD	El aletleri ticareti
8	Cem	Virgin Adalar	Bilgisayar Parça tic.
9	Elçin Asadulayev	İran	Deri ticareti
10	Eleç	İran	Deri ticareti
11	Mohammed Assodol	İran	
12	Mohammed İbrahimia Est	İran	Tekstil
13	Mohammed n Elahi	İran	Deri
14	Motadien	İran	Deri
15	Mr. Touraj	İran	Deri
16	Muwaffak Kalboun	İran	Deri
17	Pleltex	ABD	
18	Ramtech	ABD	
19	Rybinskabel	Rusya	
20	Santes	İran	
21	Seadat Trading	İran	
22	Shahed	İran	
23	Sherkate Fouaderi	İran	
24	Skorsky	ABD	Helikopter parçaları
25	Sunglo	ABD	Mutfak kabin üretimi
26	Süper Deri	İran	Deri Ticareti
27	TIT(AT&T)	ABD	Telekomünikasyon
28	TÜSAŞ	Türkiye/ABD	Genel Ticaret
29	Western Clima Corp.	Liechtenstein	Klima

30	Woven Legends	ABD	Halı ve kilim tamir
31	Yazd	İran	Deri Ticareti
32	Khazar Khaz	İran	Deri Ticareti
33	Prista Oil	Bulgaristan	Petrol Ticareti

Kaynak : ESBAŞ Bülteni, Serbest Bölgeler Aylık Raporu, Ağustos 1998.

EK 3 : EGE SERBEST BÖLGESİNDE FAALİYET GÖSTEREN YABANCI (GÜMRÜK BİRLİĞİ İÇİ) FİRMALAR

NO	FİRMA İSMİ	ÜLKE	KONUSU
1	AEG	Almanya	Genel ticaret
2	Arif Dana Tekstil Sanayi	Hollanda	Tekstil
3	Astco	İsviçre	Deri
4	Başaran Tarım Ürünleri San.Ltd.	Almanya	Gıda paket,kuru meyve
5	Boris Handlsemitj	Hollanda	Tekstil giyim üretimi
6	Excelslor Hides & Skins Ltd.	İngiltere	Deri Ticareti
7	Formica	İngiltere	Kaplama Ticareti
8	H.P.T.	Almanya	Makina Ticareti
9	Karstad A.G.	Almanya	Tekstil Ticareti
10	Kassan	Almanya	Hassas ölçü araçları üretimi
11	Lamberti SPA	İtalya	Kimyasal Ticareti
13	Mark Chantal Deri Ltd.	Almanya	Deri Çanta Aksesuarları üretimi
14	Mega S.P.A.	İtalya	Kimyasal Ticareti
15	Milstein	Almanya	Deri Ticareti
16	NKL Electronic San.ve T.A.Ş.	Almanya	Elektronik
17	Ormeg Handels GMBH	Almanya	Kimyasal Ticareti
18	Özen Kuru yemiş Ltd	Almanya	Yiyecek Paketleme
19	Özkat	Alman-Türk	Bilgisayar Tamir
20	Padidak Co.Ltd.	İtalya	Deri Ticareti
21	Rotta	Alman-Türk	Genel Ticaret
22	S.S.A.B.	İsveç	Çelik tabak ticareti
23	Telspec	İngiltere	Telekomünikasyon tic.
24	Textiles S.A.	İsviçre	Tekstil Ticareti
25	Touraj	İsviçre	Deri Ticareti
26	Urocopter	Fransa	Heikopter parça Ticareti
27	Unitrac	İsveç	Tekstil Ticareti

Kaynak : Esbaş Bülteni, Serbest Bölgeler Aylık Raporları 1997 ve 1998 sayıları.

**EK 4 : MERSİN SERBEST BÖLGESİNDE FAALİYET GÖSTEREN
YABANCI FİRMALAR VE KATILIM PAYLARI-EKİM 1998**

FİRMA ADI	FAALİYET KONUSU	SERMAYE
Abbas İmport-Export Ltd	Alım-satım	5700000000 TL
Abdel Hamid Al Damirji	"	250.000 \$
Abdulghani Kalab		
Abı ramia Bros S.A.RI	"	450.000 LBL
Agromax S.A.	Kiralama	1000.000 SFR
Ahmet Kadir İsmail	"	200.000\$
Akdeniz Ulus.Ticaret	Alım-satım	400.000\$
Aksahin Dış Tic.Ltd.	"	6.000.000.000 TL
Akshimpex Trading Ltd.	"	60.000 BLV
Al Shams Ltd.	"	8.000.000.000 TL
Al Wahdana General Trading	"	1.000.000 \$
Al Wijdania Trading	"	1.000.000 \$
Al Barari Export-Import	"	70.000 UDN
Al İnhibar International	"	0
Al Miran Dış.Tic.Ltd.	"	7.000.000.000 TL
Al Muhaidib Rice	"	4.000.000 SAR
Altahir Dış.Tic.Ltd.	"	7.000.000.000 TL
Apeks Ltd.	"	6.000.000.000 TL
Arab Gıda Ürünleri	"	2.000.000 \$
Asya Uluslar.Tic.Ltd.	"	120.000 \$
AWT Ulus.İth.İhr.Ltd.	"	2.000.000.000 TL
Baser Tekstil A.Ş.	"	16.000.000.000 TL
Brunel Corporation Ltd.	"	0
Cihan İnt.Trade	"	8.000.000 TL
Cinderella Dış.Tic.Ltd.	"	8.000.000.000 TL
Comtrade S.A.	"kiralama	70.000 \$
CSC Overseas Inc.	Kiralama,depolama	50.000 \$
Delta Constanta Srl.	Alım-satım	1.000.000 LAY
Dilshad Dış tic.Ltd.	"	8.000.000 TL
Dolphin Dış Tic.Ltd.	"	4.500.000.000 TL
Dureks Dış Tic.Ltd.	"	16.000.000 TL
Dystar Tekstil Boyaları Ltd.	"	10.000.000.000 TL
E.C.E. Eastern Chine Enterprise		40.000.000.000 TL
Ecoinform	"	
Elite Boya veKimyevi Mad.Dış Tic.A.Ş.	" ,üretim,kiralama	400.000.000 TL
Etsun Entegre Tarım Ü-rün.San.ve Tic.A.Ş.	"	51.000.000.000 TL
Evrensel Pazarlama A.Ş.	"kiralama	5.375.000.000 TL
Faris Jasım	"	0
Freeway General Trading L.L.C.	"	0

G.N.K.Shipping and Trading Ltd.	"	6000 STL
Globe Auto Yedek Parça Ltd.	"	5000 \$
GMB	"	50.000 DM
Gulf Horizon Int.Trd.	"	0
Hadi Abdülrahman	"	0
Halat İth.İhr Ltd.	"	10.000.000.000 TL
Halitek Dış Tic.Ltd.	"	40.000.000.000 TL
HaydarpaşaDış Tic.Ltd.	"	1.200.000.000 TL
Hewa Dış Tic.Ltd.	"	1.700.000.000 TL
Hussain ahmed Salim	"	0
İçecek Dağıtım Servisleri San.Tic.A.Ş.	"	25.000.000.000 TL
İnter Tic.Ltd.	"	2000 STL
İntertex Tekstil Ltd.Şti.	"	3.800.000.000 TL
Intraco Dış Tic.Ltd.	"	6.250.000.000 TL
Itochu Tekstil Kimya Ltd.	"	6.000.000.000 TL
Jihad and Rafat Abu Eisheh	"	2000 UDN
Jukı(Europe) GMBH	Depolama	10.000.000 DM
K. A.International Inc.	Alım-satım	50.000 BLV
K. T.Klima Sanayi Ltd.	"	2.407.500.000 TL
KAHİL Dış Tic.Ltd.	"	385.000.000 TL
KARDO General Trading Co.	"	500.000 DN
KIMSOY Boya Tic.A.Ş.	"	490.000.000.000 TL
Lung-Hai İth-İhr.	"	300.000.000 TL
Magnus Trading Ltd.	"	2000 STL
Mahbub Bahar Ltd.	"	20.000.000 SAR
Mahh Eood	"	50.000 LEVA
Mass Jordan Trading	"	30.000 ÜDN
Mersin Dış Tic.Ltd.	"	20.000.000.000 TL
Metrace Middle East Trade Center	"	5000 UDN
Mustafa Hussein	"	0
Nippon Electronics Ltd.	"	50.000.000 \$
Nobel Trading Ex.İmp.	"	500.000 \$
Octa Ltd.	"	10.000 GBP
PMS Medikal San.Ltd.	"	115.000 \$
Polimerland Plas.A.Ş.	"	73.300.000 TL
Prizeflex Ltd.	"	100.000 STL
Ramko Dış Tic.Ltd.	"	0
Rashid N.Rashid	"	750.000 DNR
Remy Cosmos Paz.A.Ş.	"	4.200.000.000 TL
Ruby Rose Koz.A.Ş.	"	1.653.300.000 TL
Rultaş Rulman Tic.	"	40.000.000 TL
Ryma Trading Co.	"	500.000 \$

Saadeldeen Brothers Co.	"	5000 UDN
Sait İsmail Sait	""	250.000 IDN
Salih İbrahim Salih	"	0
Semedođlu Turizm Nak.	"	13.000.000.000 TL
Semer kand Gıda İhr.İth.	"	12.000.000.000 TL
Sencrown Development	"	65000 \$
Seoul Ltd.	"	2.692.500.000 TL
Shaheen Traders	"	50.000\$
Shalimar Plaza(LLC)	"	300.000 BAED
Srwır Salar Mohmad	"	50.000 \$
Trans Atlantic Ltd.	"	50.000\$
Transemuz-Makzume Uluslararası Taşımacılık	"	60.000.000.000 TL
Transtex Tic.Ltd.	"	50.000 \$
Turkas A.G.	"	4.000.000.000 DM
Unitex Tekstil Paz.Ltd.	"	8.600.000.000 TL
Ürünler ve zirai gereç imali	"	618.000 UDN

Kaynak : Mesbař, Mersin Serbest Bölgesi Raporları ve Kayıtları 1998.

**EK 5 : TUZLA DERİ SERBEST BÖLGESİNDE FAALİYET GÖSTEREN
SEÇİLMİŐ YABANCI FİRMALAR-1998**

FİRMA ADI	FAALİYET KONUSU	SERMAYE
Anadolu Isuzu Oto San. T.A.Ő	Otomotiv parçası alım satım	
CIBA Specially Chemicals Services Inc	İlaç, kimyevi	
Eurochem Kimya San.T.A.Ő.	Tekstil boyası, silikon, deri boyası, yapıştırıcı	
Esprı Rus International Co.	Süttozu, sodyum kazeinat, peyniraltı tozu.	
Itochu tekstil Kimya Ltd.Şti.	Tekstil boyası, kimyasalları	
Hans Dieter Heinrich	Hurda demir, damper, dö- küm	
Intertrade Ventures Ltd.	Otomobil, yedek parça	
Glaxo Wellcome İlaç San.	İlaç	
Kuveyt Türk Evkaf Finans Kurumu A.Ő.	Klima,kumař, pamuk ipliđi, boya, bilgisayar malzemeleri	
Mercedes Benz Uls. İç ve Dış Tic	Oto yedek parça, aksesuar	
Nissan Otomotiv A.Ő.	Binek ve ticari araç	
Sumitomo Corp.Dış Tic.A.Ő.	Otomobil	
Türk Henkel Kimyevi mad.A.Ő.	Deri kimyasalı, boya, yapış- tırıcı	

Kaynak : Desbař Aylık Raporları ve Tanıtım Broőürleri, 1998.

KAYNAKÇA

ALPAR Cem, **Çok Uluslu Şirketler ve Ekonomik Kalkınma**, 3. Baskı, Turhan Kitabevi, 1980.

ALTAN Mehmet, **Süperler ve Türkiye, Türkiye’de Amerikan ve Sovyet Yatırımları**, AFA Yayınları : 23, Türkiye Üzerine Araştırmalar : 1, Mayıs 1986, İstanbul.

ARIBOĞAN Deniz Ülke, **Globalleşme Senaryosunun Aktörleri Uluslararası İlişkilerde Güç Mücadelesi**, Der. Yayınları : 181, 1996, İstanbul.

AŞIKOĞLU Rıza, BÜKER Semih, **Yatırım ve Proje Değerlemesi**, Anadolu Üniversitesi, Açık Öğretim Fakültesi Yayınları, No. 827/436.

ATUKEREN Erdal, **AT ile Bütünleşmede Yabancı Sermaye Yatırımlarının Rolü**, İnceleme Yarışması , YASED, No. 34, 1989.

BALKIR Canan, **“Türkiye ve Avrupa Topluluğu : 1980’lerde Dış Ticaret ve Doğrudan Dış Yatırım”**, Türkiye ve Avrupa İlişkileri; Avrupa Topluluğu’na Tam Üyelik ve Küreselleşen İlişkiler içinde, Yayına Hazırlayan : Canan Balkır ve Allan M. Williams, Sarmal Yayınevi, 1993.

BARREL Ray, PAİN Nigel, **“Foreign Direct Investment, Technological Change and Economic Growth within Europe”**, The Economic Journal 107, November, Royal Economic Society, Blackwille Publishers 1997.

BARRY Frank, Bradley John, **“FDI and Trade : The Irish Host Country Experience”**, The Economic Journal 107, November, Royal Economic Society, Blackwille Publishers 1997.

BLONIGEN A. Bruce, **“Firm-Specific Assets and Link Between Exchange rates and Foreign Direct Investment”**, American Economic Review, June 1997.

CHASNAÏS François, **“Some Relationships Between Foreign Direct Investment, Technologies, Trade and Competitiveness, Technical Change and The World Economy, Convergence and Divergence in Technology Strategies”**, Edward Elgar Publishing Ltd., Editör : John Hagedoorn, 1995.

CHUNANUNTATHAM, Supote, Sukrita SACHCAMARGA, “Determinants of direct Foreign Investment with reference to the specific role of The Foreign Exchange Rate : The Japanese Case in Thailand”, **Economic Bulletin for Asia and The Pacific, Vol. XXXIII, No. 2, June 1982.**

CULLOCH Mc Rachel, **Foreign Direct Investment in The United States, Finance & Development**, March 1993.

DAVIES Keri, **The Implications of Foreign Investment The retail sector : The Example of Singapore, The Developing Economics, XXXII-3, September 1994.**

Deniz Sektörü Raporu, **Deniz Ticaret Odası**, Yayın No : 40, İstanbul 1996.

Serbest Bölgeler Aylık Raporu. **Dış Ticaret Müsteşarlığı**, Ağustos 1998.

ENCARNATION Dennis J. ve MASON Mark, **Neither MITI Nor America: The Political Economy of Capital Liberalisation in Japan**, International Organisation,

World Peace Foundation and Massachusettes Institute of Technology, No. 44, Winter 1990.

ERDOĞAN Engin, "Kuzey Kıbrıs Türk Cumhuriyeti Magosa Serbest Liman ve Bölgesi", Anadolu Üniversitesi, **İİBF Dergisi**, Cilt VI, Sayı : 2, Kasım 1988.

FRÖBEL Folker, HEINRICHS Jürgen, KREYE Otto, **Uluslararası Yeni İşbölümü ve Serbest Bölgeler**, Belge Yayınları : 15, Birinci Baskı : Mart 1982.

GENCELİ Mehmet, **Yabancı Sermayenin Duyarlılık Analizi**, İstanbul Ticaret Odası, Yayın No.1, 1991-20

GECHEV Rumen, **The Role of Foreign Investments During the Bulgarian Transition to a market Economy**, Editör : Michael Landesmen ve Rumen Dobrinsky, Transforming Economies and European İntegration, Edward Elgar Publishments Co, 1995.

GOSS M.I., KNUDSEN Daniel C., Flexibility in Offshore Assembly Operations: Electronics Assembly İn the Commonwealth Caribbean, **The Developing Economies**, XXXII-2, June 1994.

GÖKDERE Ahmet, **Gümrük Birliği Açısından AT ve Türkiye İlişkileri**, Ankara Üniversitesi, Avrupa Topluluğu Araştırma ve Uygulama Merkezi, Araştırma Dizisi, No.2, Ankara1989.

GUPTA Manush Ranjan, Foreign Capital and the Informal Sector :Comments on Chandra and Khan,Economica, The London school of Economics and Political Science, Vol. 64, May.1997.

HAGGARD Stephen, CHENG Tun-Jen,"State and Foreign capital in the East Asian NIC's, China, Korea and Taiwan", **The Political Economy of East Asia 2**, Vol. I içinde, Editör : John Ravenhill, An Elgar Reference Collection, 1995.

HATİPOĞLU Zeyyat, **Gelişme ve Türkiye İktisadı**, Yeni İktisat ve İşletme Yönetimi Dizisi , No. 5, Beta Yayınevi, 1993, İstanbul.

HOWE Christopher, "Growth, Public Policy and Hong Kong's Economic relationship with China", **China Quarterly**,No. 95, September 1983.

KARADENİZ Esra E., **The Impact of Foreign Direct Investment on Turkish Manufacturing**, Doktora Tezi, University of London, January 1995.

KARLUK, Rıdvan S., **Türkiye'de Yabancı Sermaye Yatırımları**, İstanbul Ticaret Odası Yayınları, Ekonomik Yayınlar Dizisi : 13, 1983.

Uluslararası Ekonomi, Bilim ve Teknik Yayınevi, 1984.

Türkiye Ekonomisi, 1994.

KEPENEK Yakup , **Türkiye Ekonomisi**, Teori Yayınları, 1984, Ankara.

KİNDLEBERGER Charles , **Uluslararası İktisat**, Doğan Yayınevi, II.Cilt, 1970.

KÜÇÜK Yalçın, **Planlama, Kalkınma ve Türkiye**, Tekin Yayınevi, 3. Basım, Ankara, 1978.

LİPSEY E. Robert, BLOMSTRÖM Maynus, FORS Gunnar, "Foreign Direct Investment and Employment : Home Country Experience in The United States and Sweden", **The Economic Journal**, 107, November, 1787-1997, Royal Economic Society, 1997.

MARDON, Russel, "The State and the Effective Control of Foreign Capital : The Case of South Korea : World Politics", 43(1), October, **China, Korea and Taiwan, The Political Economy of East Asia 2**, Vol. I içinde, Editör : John Ravenhill, An Elgar Reference Collection, 1995.

MARREWJK, Charles Van STIBORA Joachim, VAAL Albert De, "Services Tradeability, Trade Liberalisation and Foreign Direct Investment", **Economica**, Vol.63, 1996.

MİNİBAŞ Türkel, **Az gelişmiş Ülkelerde Kalkınmanın Finansman Politikaları ve Türkiye**, Der Yayınları, No.100, İstanbul, 1992.

Otomotiv Sanayi Derneği Yayınları, **Yabancı Sermaye ve Uygulaması**, No. 5, Ocak 1979.

SCHMİDT Klaus Dieter, "Foreign Direct Investment In Western Europe : State of the Art and Prospects", Editör : Michael Landesmen ve Rumen Dobrinsky, **Transforming Economies and European İntegration**, Edward Elgar Publishments Co, 1995.

SÖNMEZ Mustafa, **Önce Rantiye Sonra Sanayici**, Ekonomik Forum, TOBB Aylık Dergi, 15 Mayıs 1995, Sayı: 5.

STERN Richard, "Putting Foreign Direct Investment In Eastern Europe In To Perspective : Turning A Macroeconomic Failure In To A Mıcroeconomic Success Story", Editör : Michael Landesmen ve Rumen Dobrinsky, **Transforming Economies and European İntegration**, Edward Elgar Publishments Co, 1995.

TATLİDİL Rezzan, ERKAN Hüsnü, **Serbest Bölgeler**, Odalar Birliği Yayını, 1990.

TOPRAK Metin, **Türk Ekonomisinde Yapısal Dönüşümler 1980-1995**, Turhan Kitabevi, Ekonomik ve Sosyal Araştırmalar : 1, Ankara, 1996.

TUNÇSİPER Bedriye, "Serbest Bölgelerin Ekonomik Etkilerini Ortaya Çıkarmak Amacıyla Ege Bölgesi Üzerine Yapılan Bir Araştırma", **21. YY'ın Eşiğinde İzmir, Sorunlar, Çözümler Sempozyumu**, Ekim 1997.

TSENG, Choo - Sin ve MEK K.M., "Strategy and Motivation for PRC Outward Direct Investments with Particular reference to Enterprises from the Pearl River Delta", Editör: Stewart Macephersen, Joseph Y.S. Chang, **Economic and Social development In South China**, Edward Elgar Publications içinde.

ULFF Jorgen, NIELSEN Moller, STROJER Erik, PEDERSEN Kurt, **International Economics**, The Wealth of Open Nations, Mc Graw Hill Co.1995.

ULUDAĞ İlhan, **Uluslararası Para Sorunları**, İİTİA Nihad Sayar Vakfı, No. 331-564, 1980, İstanbul.

ULUDAĞ Ramazan, **Türkiye'de Yabancı Sermaye Uygulaması**, Ankara, 1991.

UZUNOĞLU Sadi, ALKİN Kerem, GÜRLESEL Can Fuat, "Uluslararası Sermaye Hareketlerinin Gelişmekte Olan Ülkelerde Makro Ekonomik Etkileri ve Türkiye", **IMKB Yayınları, Araştırma Yayını**, No.6, Haziran 1995.

WALZ Uwe, "Innovation, Foreign Direct Investment and Growth", **Economica**, The London school of economics and Politic Science, Vol.64, 1997.

YASED Bülteni, "Türkiye'de ve Dünya'da yabancı yatırımlar", **Yabancı Sermaye Derneği Bülteni : Foreign Investors Bulletin**, Aralık 1997.

YASED, "Avrupa Ekonomik Topluluğu ile Bütünleşmede Yabancı Sermaye Yatırımlarının Rolü", 1989, **İnceleme Yarışması II**, Yayın No. 34.

Yabancı Sermaye Raporu, Nisan 1996, **T.C. Başbakanlık, Hazine Müsteşarlığı, Yabancı Sermaye Genel Müdürlüğü**, Nisan 1996.

YILDIRIM Nuri, **Kapitalizmin Gelişim Sürecinde Yeni Aşama Uluslararası Şirketler**, Kaynak Yayınları, 1983.

Yeni Ufuk, Eskişehir Sanayi Odası Dergisi, "Asya Krizinin Türkiye İhracatı Üzerine Muhtemel Etkileri", Ocak-Şubat 1998, Sayı : 7.

ZHANG Xiaohoe and HUNG Wan Sing, "Foreign Investments as an Engine of Economic Growth the Case", Editör : Stewart Macephersen, Joseph Y.S. Chang, **Economic and Social development In South China**, Edward Elgar Publications içinde.